

ПРАВА НАЦИОНАЛНИХ
МАЊИНА У УСТАВНОПРАВНОМ
СИСТЕМУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC CONFERENCES

Book CLXXVII

DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES

Book 42

COMMITTEE FOR NATIONAL MINORITIES AND HUMAN RIGHTS STUDIES

RIGHTS OF NATIONAL MINORITIES
UNDER THE CONSTITUTIONAL
SYSTEM OF THE REPUBLIC OF SERBIA

PROCEEDINGS OF THE ROUND TABLE HELD ON NOVEMBER 27, 2017

Accepted for publication at the 7th Session of the Department of Social Sciences, held on September 25, 2018, after being reviewed by Academician *Tibor Varady*, Professors *Marijana Pajvančić*, *Dragoljub B. Đorđević*, *Miodrag Jovanović*, *Branko Ćupurdija*, *Biljana Sikimić*, PhD and *Mladena Prelić*, PhD

Editor
Academician
TIBOR VARADY

BELGRADE 2019

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXXVII

ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА

Књига 42

ОДБОР ЗА ПРОУЧАВАЊЕ НАЦИОНАЛНИХ МАЊИНА И ЉУДСКИХ ПРАВА

ПРАВА НАЦИОНАЛНИХ
МАЊИНА У УСТАВНОПРАВНОМ
СИСТЕМУ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

ЗБОРНИК РАДОВА СА ОКРУГЛОГ СТОЛА ОДРЖАНОГ 27. НОВЕМБРА 2017.

Примљено на VII скупу Одељења друштвених наука 25. септембра 2018.
године на основу рецензија академика *Тибора Варадија*, професора
Маријане Пајванчић, *Драгољуба Б. Ђорђевића*, *Миодрага Јовановића*,
Бранка Ђујурдије, др *Биљане Сикимић* и др *Младене Прелић*

У р е д н и к
академик
ТИБОР ВАРАДИ

БЕОГРАД 2019

Издаје
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнеза Михаила 35

Лектура
Невена Ђурђевић

Коректура
Весна Шубић

Технички уредник
Никола Стевановић

Тираж 300 примерака

Штампа
ЈП Службени гласник

САДРЖАЈ

<i>Предговор – Тибор Варади.</i>	<i>7</i>
<i>Тамаш Корхец, Неитериторијална самоуправа у Србији – 15 година усавршавања правног оквира културне аутономије</i>	<i>9</i>
<i>Tamás Korhecz, Non-territorial Self-Governance in Serbia – 15 Years Long Evolution of the Legal Framework of Cultural Autonomy.</i>	<i>28</i>
<i>Горан Башић, „Културна аутономија“ националних мањина у Републици Србији</i>	<i>29</i>
<i>Goran Bašić, National Minorities “Cultural Autonomy” in the Republic of Serbia</i>	<i>42</i>
<i>Зоран Павловић, Службена употреба језика и писама националних мањина</i>	<i>43</i>
<i>Zoran Pavlović, Official use of Minority Languages and Scripts</i>	<i>61</i>
<i>Милош Миленковић, Заједница немајеријалног културног наслеђа мањина у Републици Србији – прилике и препреке</i>	<i>63</i>
<i>Miloš Milenković, Opportunities and Obstacles to Minority Intangible Cultural protection in Serbia</i>	<i>69</i>
<i>Петар Теофиловић, Трендови у области права националних мањина у Србији.</i>	<i>71</i>
<i>Petar Teofilović, Some Trends in the Area of Minority Rights in Serbia</i>	<i>81</i>

Ксенија Марковић, Јовица Павловић, <i>Територијална или културна аутономија за националне мањине? Студија случаја Републике Србије</i>	83
Ksenija Marković, Jovica Pavlović, <i>Territorial or Cultural Autonomy for National Minorities? A Case Study of Serbia</i>	98
Дубравка Валић Недељковић, <i>Медији на језицима националних мањина у Србији од Устава и законских норми до свакодневице</i>	99
Dubravka Valić Nedeljković, <i>Media in Minority Languages in Serbia, from the Constitution and Legal Standards to Everyday Life</i>	112
Александра Боснић Ђурић, <i>Обликоворна моћ културе и могућности креирања интеркултурне сензибилности у глобализованом свету</i>	113
Aleksandra Bosnić Đurić, <i>Shaping Power of Culture and the Possibility of Creating Intercultural Sensibility in a Globalized World</i>	123
Зоран Лутовац, <i>Перспектива интеркултуралности у контексту перцепције грађана Србије о националним мањинама, суседима и имигрантима</i>	125
Zoran Lutovac, <i>Perspective of Interculturalism in the Context of Serbian Citizens Perceptions on Ethnic Minorities, Immigrants and Neighbors</i>	139
Бранимир Стојковић, <i>Појраничје, мањине и међукултурно комуницирање</i>	141
Branimir Stojković, <i>Boundary, Minorities and Intercultural Communication</i>	151
Сања Лазаревић Радак, <i>Сто година (не)толеранције: националне државе, хибридности и балканизација</i>	153
Sanja Lazarević Radak, <i>Hundred Years of (In)Tolerance: National States, Hybridity and Balkanization</i>	165

ПЕРСПЕКТИВА ИНТЕРКУЛТУРАЛНОСТИ У КОНТЕКСТУ ПЕРЦЕПЦИЈЕ ГРАЂАНА СРБИЈЕ О НАЦИОНАЛНИМ МАЊИНАМА, СУСЕДИМА И ИМИГРАНТИМА¹

ЗОРАН ЛУТОВАЦ*

А п с т р а к т. – Истраживање јавног мњења Центра за политико-лошка истраживања и јавно мњење Института друштвених наука потврдило је претпоставку да постоји јака узручно-последична веза између односа политичких елита према националним мањинама, суседима и мигрантима и вредносних перцепција грађана према њима. Грађани Србије у великој мери још од 90-тих година XX века у припадницима неких националних мањина виде такозване „опасне друге“, што је у директној корелацији са порукама које политичке елите шаљу, као и са унутрашњом и спољном политиком коју воде. Укупно узевши, на основу овог истраживања може се закључити да у сегменту односа према „опасним другима“ постоји упозоравајући потенцијал за развој ксенофобичног популизма. Да ли ће се тај потенцијал преточити у реалност у доброј мери зависи од креатора политичког живота, пре свих од политичких странака које доминантно обичују јавно мњење.

Кључне речи: перцепције грађана, истраживање јавног мњења, „опасни (непожељни) други“, мултикултуралност, интеркултуралност

УВОД

Однос према „другом“ саставни је елемент идентитета, односно, схватање да се тек у односу према другоме може доћи до свести о себи самоме и да то вреди и за народе и државе. Етнички идентитет изграђује се не само на основу заједничког сећања и заједничких елемената идентитета, него и на основу разлика, на основу међусобних супротстављања разлика које се истичу да би се утврдиле границе међу етницитетима (Лутовац, 2015).

Однос према „другом“ (*out groups*, опасни, нежељени други) веома је важан сегмент идентитета једне нације, државе, али може бити и важан део популизма као слабо утемељене идеологије. У овом раду однос према нацио-

¹ Рад је настао на пројекту „Друштвене трансформације у процесу европских интеграција – мултидисциплинарни приступ“ Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (III 47010).

* Институт друштвених наука, Београд

налним мањинама посматраће се у контексту популистичког концепта „опасни (непожељни) други“. Десни популистичку категорију „они које искључујемо“, то јест „непријатељи народа“, осим отуђених политичких елита сврставају и имигранте или националне мањине. Леви популисти најчешће немају одбојност према националним мањинама и имигрантима које десни популисти сврставају у „опасне друге“ (Лутовац–Марковић, 2017: 89), али и они су склони да тај став преокрену када је то опортуно позивајући се, као и десни популисти, на „одбрану националних интереса“. Левим и десним популистима заједнички су антиелиитизам и позивање на народ, а „*ојасни групи*“ третирају се као друштвене групе које не припадају политичким елитама, али нису ни део народа. Третирају се као „опасни“ јер својим захтевима могу угрозити народ и(ли) државу. Заједничко и једнима и другима је то што политички капитализују страхове од „опасних других“, на њима темеље политички програм и формирају вредносне приоритете (Лутовац–Марковић, 2017: 89–90).

Искључивање „других“ из интегративних процеса и њихово сврставање у непожељне друге, друге који не припадају народу, „опасне друге“ одлика је различитих политичких заједница: од развијених до оних које су тек на путу да изграде стабилну демократску заједницу. Нема општеприхваћеног модела укључивања и потпуног интегрисања различитих етничких или националних заједница у једну политичку заједницу. Кимлика је поставио реторичко питање може ли се уопште говорити о грађанству у друштву где су права расподељена на основу групне припадности. Он тражи и даје потврдан одговор (Кумлица, 2003: 251). Мултикултурализам је био покушај да се искорачи из асимилационог приступа који се метафорички означавао као „лонац за топљење“ (*melting pot*) који се често означавао неправедним и неморалним, у приступ који би уважавао у већој мери етничке, националне, верске или у ширем смислу културне разлике – што се сликовито означавало као „модел чиније за салату“ (*salade bowl*). Интеркултуралност покушава да отклони слабости оба ова приступа у потрази за уважавањем различитости, али и тражењем одговарајућег модела за инклузију тих различитости у хомогену политичку заједницу.

То је велики изазов не само за имиграционе државе, него и за државе са аутохтоним становништвом различитог етничког, националног, верског или културног идентитета. Политичке странке уопште, а посебно странке настале на етничком или националном принципу имају велику улогу и одговорност у тражењу одговарајућег приступа проблему, али су оне, по природи ствари, склоне да ту своју улогу апсолутизују настојећи да институционализују монопол у представљању и заступању интереса заједница у чије име делују.

У већој или мањој мери неразвијена политичка култура и политичка пракса која не доприноси њеном формирању, још увек неразвијена владавина права, низак ниво слободе говора и медијских слобода, неразвијене и слабашне институције, концентрација власти у рукама јаких лидера, нефункционисање делотворне поделе власти, етаблирана партократија, раширена корупција која је генерисана партократијом – све су то системски проблеми у којем се налази

Србија и државе и друштва земаља региона (Западног Балкана). Отклањање наведених недостатака, који су основни узрок слабости државе и друштва, требало би да су приоритет у процесу консолидовања демократске заједнице.

Земље Западног Балкана могу се у основи означити као мултикултурална друштва без мултикултурализма, као друштва културне, националне и верске разноликости, али и као друштва без политике која интегративно управља тим разноликостима. Оне су начелно и добрим делом институционално опредељене за грађанску државу, али су то фактички још увек националне државе у којима се национализам негује као државна идеологија и подржава, промовише и афирмише као највиши облик патриотизма. Логична последица такве оријентације јесте неуспех у изградњи грађанског идентитета, неуспех базиран на приступу који се заснива на томе да се један идентитет наметне као општи, уместо да се инклузивном политиком јача интеграцијска идеја, односно међусобно прожимање и инклузија различитих идентитета кроз социјализацију, образовање, институције и јавне политике. Захтеви за очување и јачање посебности нису праћени одговарајућим инклузивним политикама. Другим речима, начелно и вербално опредељење за мултикултурализам није претворено у интегративне јавне политике, него је, напротив, подстицана тежња за јачање различитости међу националним мањинама без одговарајућих инклузивних мера.

У овом раду ће се уз политиколошку анализу стања демократије и политичке културе у Србији, на основу истраживања јавног мњења тражити одговори на то какав је амбијент у којем се тражи простор за инклузивну интегративну политику.

Налази истраживања јавног мњења које је спровео Центар за политиколошка истраживања и јавно мњење Института друштвених наука (ЈМС, 2017)² потврђују да у Србији основу колективног идентитета чини схватање народа као „заједнице крви“ или „заједнице људи исте лозе“ (Смит, 1998: 26–30). Припадника народа, дакле, не одређује држављанство, односно место рођења (53% грађана Србије сматра да оно није посебно важно или да је потпуно неважно), него пре свега етничко порекло (три четвртине грађана сматра да је то прилично или веома важно). Дакле, и ово истраживање је потврдило да је етничка основа идентитета чврсто укореењена и политички и културолошки међу грађанима Србије. Такав контекст умногоме одређује обрасце понашања грађана и обликује основе политичке културе.

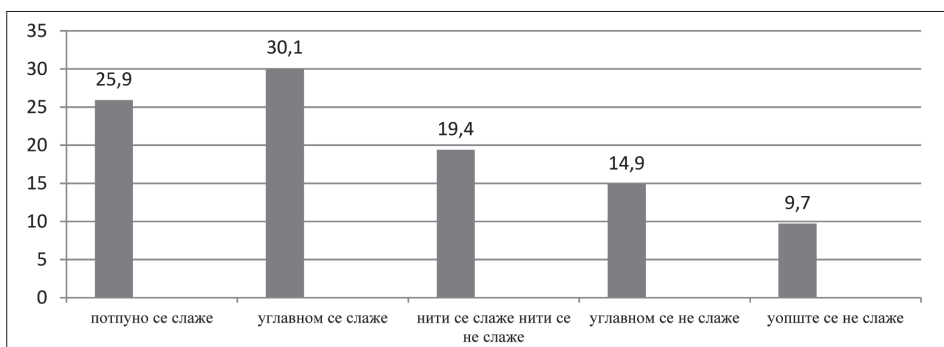
На однос грађана према „другима“ у великој мери утиче и опште стање демократије у друштву, као и однос грађана према демократским процесима и институцијама. Све то заједно утиче на остварене и неостварене демократске потенцијале у друштву и у склопу тога и на однос грађана према „другима“, укључујући и „друге“ у оквиру већинске нације (опозиција, критичка јавност).

² Истраживање је спроведено од 15. јуна до 16. јула 2017. године на узорку од 1500 „лицем у лице“ интервјуисаних пунолетних испитаника са 100 бирачких места (*proportional to sizesampling*).

У друштву у којем се као „опасни други“ квалификују сви они који не подржавају владајућу већину, примарни расцепи нису на етничким или националним линијама подела. Тешко је то назвати олакшавајућим околностима за припаднике националних мањина, без обзира на то што у таквим околностима њихов друштвени статус не зависи првенствено од тога да ли су припадници националне, него да ли су део политичке већине. Припадност националној мањини у таквим друштвима, међутим, може бити додатна отежавајућа околност уколико њихови политички представници не подржавају владајућу већину или јој се активно супротстављају.

НАЦИОНАЛНЕ МАЊИНЕ КАО УНУТРАШЊИ „ОПАСНИ ДРУГИ“

„Братство и јединство“ било је један од кохезивних стубова вишенационалне југословенске федерације, да би у процесу растакања СФРЈ управо међунационални сукоби били у средишту дезинтеграције. Разградња федералне државе праћена национализмом, шовинизмом и оружаним сукобима оставило је дубоке трагове на грађане бивших југословенских република. „Опасни други“ оличени у припадницима националних мањина још увек су предмет подозрења, упркос званично прокламованој политици помирења, добросуседства и политике европских вредности (Лутовац–Марковић, 2017: 93). Преко серије тврдњи које се односе на националне мањине покушали смо да утврдимо у којој мери грађани Србије на њих гледају са разумевањем или подозрењем. Једна од тврдњи која то мери је следећа: *Мањинске групе треба да се прилагоде обичајима и традицији у Србији.*

Графикон 1. – Мањинске групе треба да се прилагоде обичајима и традицији у Србији

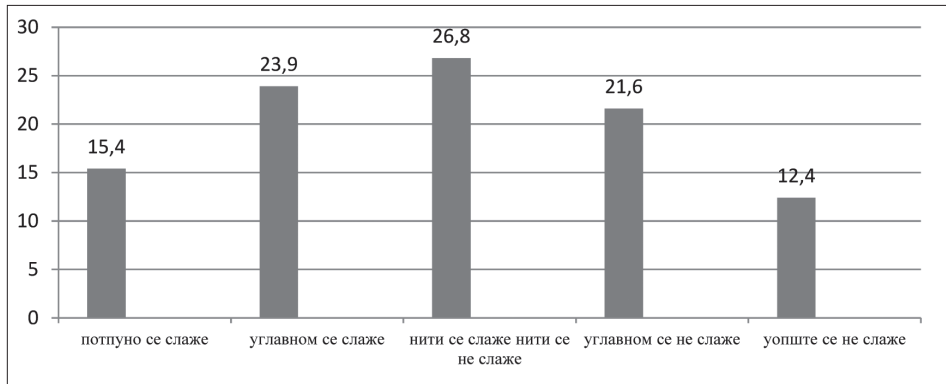
Апсолутна већина грађана Србије (56%) слаже се са тврдњом *да мањинске групе треба да се прилагоде обичајима и традицији у Србији*, док се свега једна петина не слаже с том тврдњом, што се не може означити повољним социјалним околностима за политику интеркултуралности.

Национално посматрајући, истраживање је показало да припадници мањина и већинског народа још увек различито гледају на своје место и улогу у политичкој заједници. Тако се, на пример, са овом тврдњом уопште не слаже чак 92,8% Бошњака (82,1% се уопште не слаже и још 10,7% углавном се не слаже са том тврдњом). Апсолутно већински са тим се не слажу ни Хрвати: 31,6% уопште се не слаже и 26,3% углавном се не слаже. Мађари су по том питању подељени (18,5% уопште и 12,3% се углавном не слаже, док се 13,8% потпуно и 24,6% углавном слаже са том тврдњом). С друге стране, Срби се апсолутно већински слажу са том тврдњом (27,7% потпуно и 31,8% углавном).

Дакле, када се погледа национална структура испитаника главни је налаз да Срби као већински народ потпуно другачије гледају на ову тврдњу од припадника националних мањина, нарочито Бошњака који је готово у потпуности одбацују и Хрвата који је апсолутно већински одбацују.

Одговорност политичких странака и креатора јавног мњења управо је у томе да овакав социјални амбијент мењају и креирају услове за инклузивне јавне политике. То би подразумевало да се створи амбијент у којем би се говорило о *поштовању*, а не о *прилагођавању* већинским обичајима и традицији.

У демократски неразвијеним политичким културама честа је појава да се апсолутизује већински принцип, односно да се не уважавају интереси оних који су у мањинском положају, било да је у питању национална, политичка или нека друга мањина. Тврдњом: *Воља већине треба увек да превагне, чак и над правима мањинских група*, покушали смо да утврдимо у којој мери грађани отворено подржавају овакву матрицу мишљења.

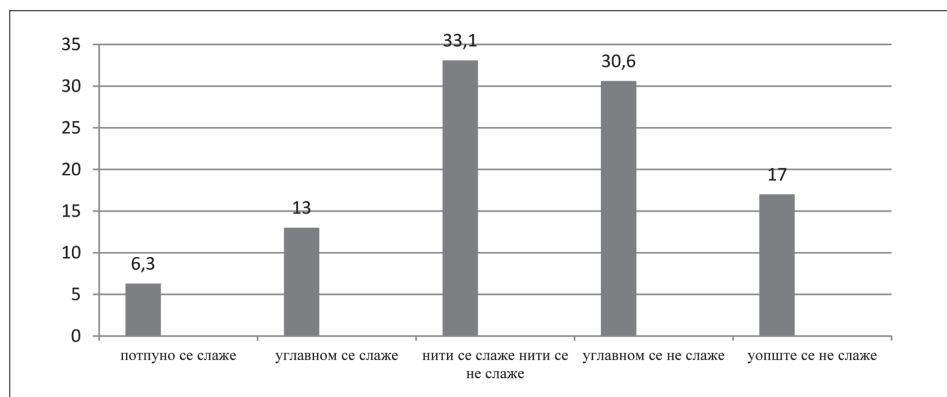

Графикон 2. – Воља већине треба увек да превагне, чак и над правима мањинских група

Истраживачки налаз на нивоу целокупне популације Србије показује да је нешто већи број оних који сматрају *да воља већине треба увек да превагне, чак и над правима мањинских група* него оних који се не слажу с тим (39,3% наспрам 34%). Припадници националних мањина знатно друкчије реагују од припадника већинског народа кад је у питању та тврдња: 89,2% Бошњака, 68,5% Хрвата, 66,7% Рома и 62,5% Мађара се са том тврдњом не слаже.

Србија спада у ону групу земаља са неконсолидованом демократијом у којој се уважавање мањинског интереса, па ни мишљења не уважава у довољној мери. Овим истраживањем смо покушали да преко тврдње у *Србији већинска нација не уважава довољно интересе националних мањина* добијемо увид у то какав је став грађана према уважавању интереса националних мањина.

Током 90-тих година XX века Срби у суседним земљама и мањине у Србији били су „опасни други“ и потребне су године мирољубиве добросуседске политике да се анимозитети и страхови од „других“ потисну и да се успостави међусобно поверење и уважавање. Помоћу ове тврдње покушали смо да утврдимо какве су перцепције грађана данас у том смислу, какве су перцепције припадника већинског народа, а какве су перцепције припадника националних мањина.

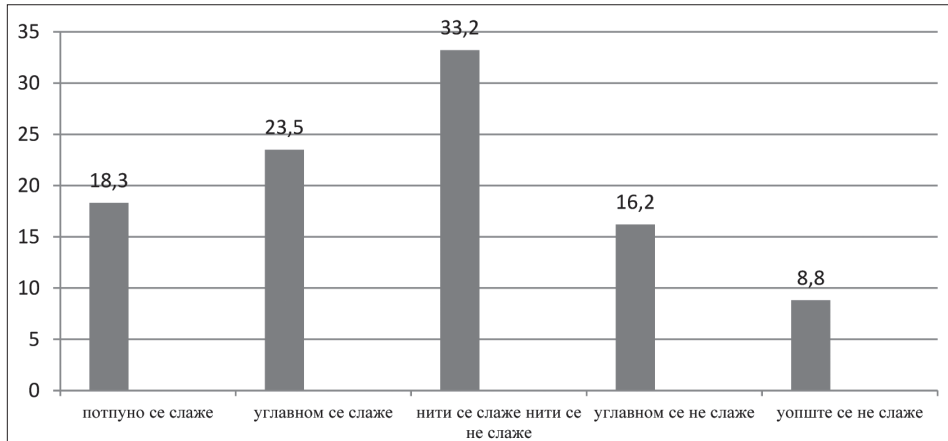
Графикон 3. – У Србији већинска нација не уважава довољно интересе националних мањина

Око половине грађана Србије (47,6%) не слаже се с том тврдњом, док се око једне петине слаже. Свега 16,5% Срба се слаже с том тврдњом. С друге стране, највећи број Мађара не може да се одлучи 45,3%, а међу онима који су се одлучи више је оних који се слажу с том тврдњом 31,3% (9,4% потпуно и 21,9% углавном), Хрвати су подељени 16,7% потпуно и 21,1% углавном се не слаже, док се 27,8% слаже (11,1% потпуно и 16,7% углавном); Бошњаци се релативно већински не слажу с том тврдњом (39,3% углавном се не слаже, а 3,6% потпуно) док се 28,6% њих слаже с том тврдњом (10,7% потпуно и 17,9% углавном). Роми се, пак, скоро двотрећински слажу с том тврдњом 68,1% (54,5% потпуно и 13,6% углавном).

Налази истраживања показали су да је и у овом случају припадност већинском народу или националној мањини обележје које битно утиче на перцепцију испитаника.

Од деведесетих година 20. века у Србији се кроз јавни говор политичара, али и једног дела интелектуалаца провлачи теза како *националне мањине*

злоупотребљавају њена која имају. Кроз емпиријско истраживање покушали смо да утврдимо како се ова теза данас прелама у свести грађана Србије.

Графикон 4. – Националне мањине у Србији злоупотребљавају права која имају

Истраживачки налази показују да је још увек велики проценат (41,8%) оних који се слажу с том тврдњом, чему осим националистичких лидера међу српским странкама својом реториком допринос дају и неки лидери мањинских (етничких) странака којима одговара реторичко заоштравање међунационалних односа, како би се међу припадницима своје националне заједнице јасније профилисали као заштитници националних интереса.

Посматрајући тврдњу кроз призму националне припадности, свега 18,8% Срба не слаже се са том тврдњом, док се 46,3% слаже (20,3% потпуно и 26% углавном). Насупрот томе, припадници националних мањина се огромном већином не слажу с том тврдњом: 79% Хрвата (57,9% уопште се не слаже, а 21,1% углавном се не слаже), 69,8% Мађара (44,4% уопште и 25,4% углавном) и 67,9 % Бошњака (25% уопште и 42,9% углавном).

* * *

Све у свему, батерија тврдњи у упитнику којима је требало да се утврди општа перцепција места и положаја припадника националних мањина у друштвеном контексту Србије показала је да на то различито гледају припадници већинског народа од припадника самих националних мањина. Некада су те разлике веће, а некада мање, али су јасно уочљиве. Припадници већинског народа перципирају положај националних мањина бољим него сами припадници националних мањина, те релативно већински сматрају да је на националним мањинама да не злоупотребљавају тај повољан положај, а апсолутно већински да више уважавају „вољу већине“ и њој се прилагођавају.

Разлике у перцепцијама међу припадницима већинског народа и националних мањина могу бити ситуационог карактера и њихова амплитуда се

може повећавати или смањивати, али дугорочније посматрано те се разлике исувише споро смањују, што упућује на неопходност промене државних јавних политика и друкчијег односа политичких странака према политици друштвених интеграција, промена које би водиле интеркултуралној политици хомогенизације политичке заједнице и друштва у целини.

СПОЉНИ „ОПАСНИ ДРУГИ“

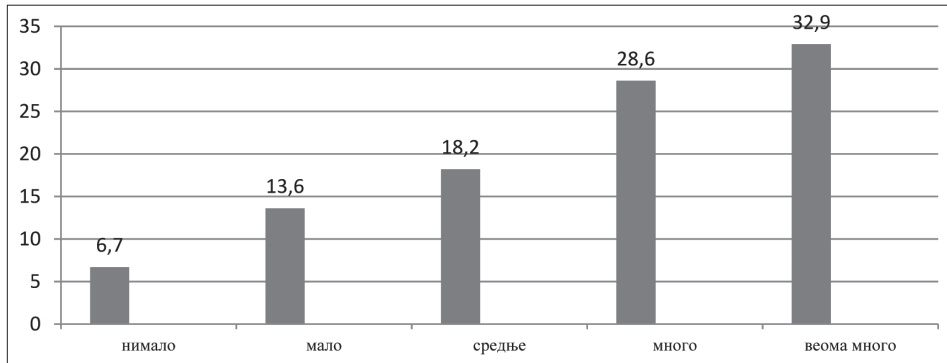
Спољни „опасни други“ у овом истраживању класификовани су у неколико група: имигранти, припадници суседних народа чији сународници живе у Србији, те неке државе, међународне организације и институције које се често стављају у контекст „опасних других“. Предмет разматрања у овом раду су припадници суседних народа и имигранти.

Припадници суседних народа

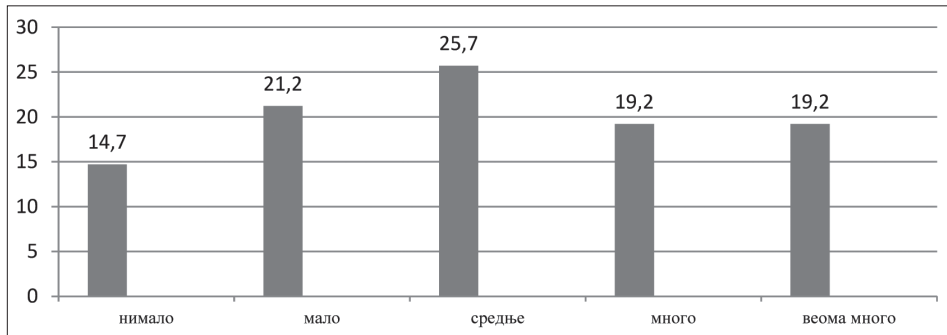
Прича о угрожености споља дубоко је укореењена на овим простори-ма. После Другог светског рата спољни непријатељи имали су важну улогу у хомогенизацији становништва СФРЈ. Њихово рангирање зависило је од контекста: некада су то били капиталистички империјалисти, потом Стаљин и Совјети, заступници „буржоаских идеја“... После растакања СФРЈ редослед спољних непријатеља опет се променио, тако да су некадашња „браћа“ која су градила државно „јединство“ постала једни другима највећи „опасни други“. И дуго после окончања сукоба на простору бивше СФРЈ заоштравање односа са припадницима националних мањина политички се инструментализује. Обележавање годишњица посвећених недавно завршеним оружаним сукобима често су повод да се подгреје прича о угрожености од стране суседа. Одржавање избора готово да се узима као оправдани, саморазумевајући, повод за дизање националних тензија.

Испитујући јавно мњење у јуну и јулу 2017. године, питали смо грађане у којој мери Србију угрожавају поједини припадници суседних народа који уједно имају значајан број својих сународника на територији Србије. Питања су формулисана тако да се грађани изјашњавају директно о томе.

Осећај угрожености од стране Албанаца код грађана Србије знатно је израженији него када су у питању припадници неких других суседних народа: 61,5% грађана Србије сматра да је Србија много (28,6%) или веома много (32,9%) угрожена од стране Албанаца. Код грађана српске националности 31,1% сматра да је веома много угрожена, 28,8% да је много и 18,8% да је средње угрожена. Свега 5,5% мисли да нимало није угрожена, односно њих 12,5% да је мало угрожена. Свакако да су на овакву перцепцију утицали спорови и сукоби на Косову и Метохији, као и званични ставови Тиране тим поводом, али може се рећи да су корени знатно дубљи и повезани са израженом ет-

Графикон 5. – У којој мери Србију угрожавају Албанци

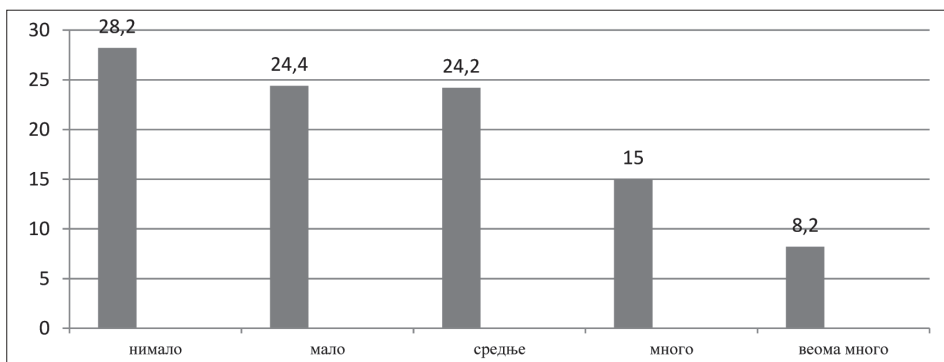

Графикон 6. – У којој мери Србију угрожавају Хрвати

ничком дистанцом и негативним стереотипима који су заступљени код Срба и Албанаца знатно раније него што су ескалирали сукоби (Лутовац, 2015).

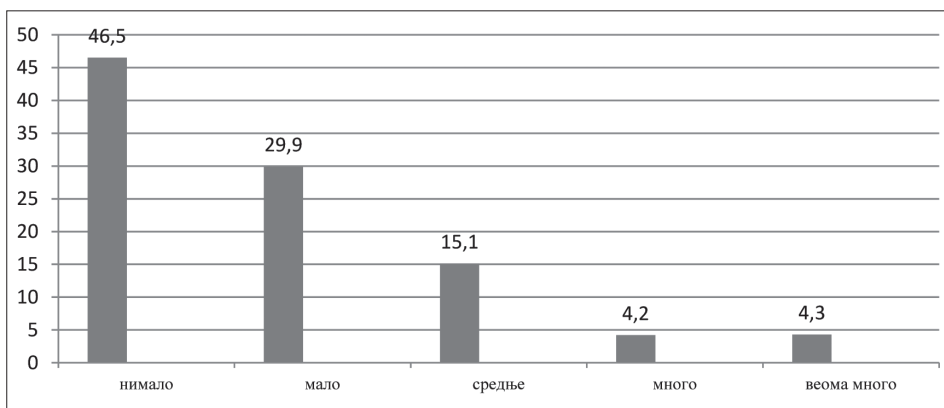
Грађани Србије су подељени када оцењују у којој мери Хрвати угрожавају Србију: 38,4% сматра да је угрожавају много или веома много, док 35,9% оцењује да је угрожава мало и нимало. Међу грађанима српске националности нешто је више од просека (40,3%) оних који сматрају да Хрвати у озбиљној мери угрожавају Србију (20,4% да је веома много, 19,9% да је много и 26% да је средње угрожавају). Свега 12,7% Срба сматра да је нимало, а 21,1% да је мало угрожавају.

Угроженост Србије од стране Бошњака перципира се нешто друкчије и на нивоу укупне популације и код самих Срба. Још увек постоји релативно велики број оних који сматрају да Бошњаци угрожавају Србију, али је структура степена осећаја угрожености обрнуто пропорционална осећају угрожености од стране Албанаца. Код грађана српске националности 8,7% је оних који сматрају да је веома много угрожена, 16% оних који сматрају да је много и 25,6% оних који сматрају да је средње угрожена. Међу Србима је 24,9% оних који сматрају да Србија није нимало угрожена од стране Бошњака и 24,8% оних који сматрају да је мало угрожена. На нивоу целе популације овакви су налази:

Графикон 7. – У којој мери Србију угрожавају Бошњаци

Испитаници српске националности не виде у Мађарима оне који угрожавају Србију: свега 4,9% сматра да веома много и 4,6% да је много угрожавају, да је средње угрожавају сматра 16% испитаника српске националности, 30,9% мало, 43,6% њих да нимало не угрожавају Србију. На то, свакако, утиче чињеница да је мађарска етничка странка редовни члан свих влада од 2000. године на овамо, као и, у основи, добри односи две суседне земље. На нивоу целе популације то изгледа овако:

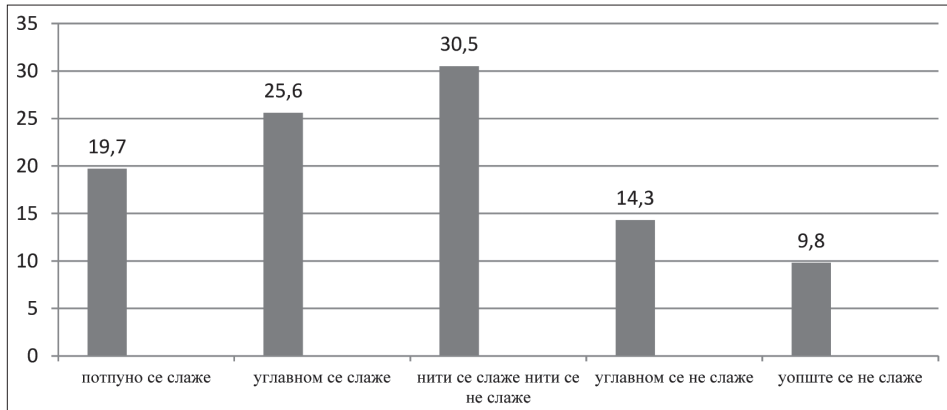
Графикон 8. – У којој мери Србију угрожавају Мађари

Свакако да бројне помирљиве поруке о добросуседству и помирењу утичу на смањење исказивања осећаја угрожености, али исто тако још увек релативно висок ниво тог осећаја последица је повремених провокативних изјава политичара и подизања тензија приликом обележавања трагичних догађаја из недавних оружаних сукоба на простору бивше СФРЈ. С друге стране, пример односа према Мађарима потврђује тезу да су политички односи веома важни за перцепцију стварних односа, али да истовремено могу бити добра полазна основа да се перцепција и даље мења на боље. О томе сведоче добри

међудржавни односи Србије и Мађарске и укључивање мађарске националне мањине у све нивое власти, без обзира на то што то није увек било неопходно, посматрано из угла изборне математике.

Имигранџи

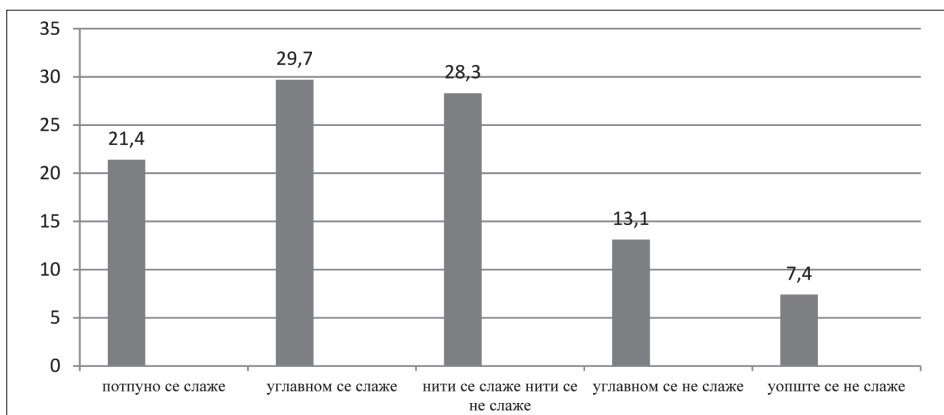
Имигранти су као потенцијални „опасни други“ у први план дошли тек са великим међународним мешовитим миграцијским таласом 2015/16. када је уз велики број избеглица из Сирије и Ирака ка Европи кренуо и један велики број економских миграната из других земаља и на путу ка Западној Европи је пролазио и краће се или дуже задржавао на територији Србије. Кроз неколико тврдњи о којима су се испитаници изјашњавали покушали смо да утврдимо у којој мери су они доживљени као стварни или потенцијални „опасни (нежељени) други“.

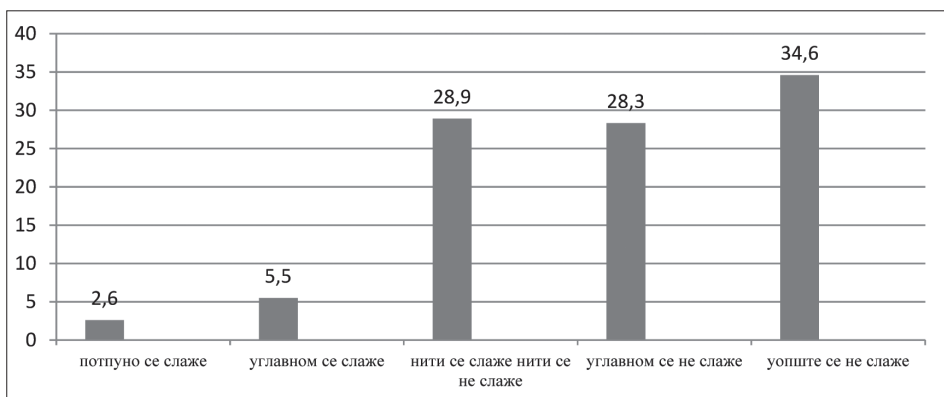
Графикон 9. – Имигранти наносе штету српској култури

Скоро половина испитаника (45,3%) слаже се са тврдњом да *имигранџи наносе штету српској култури*, док се нешто мање од четвртине (24,1%) не слаже. У погледу односа према мигрантима готово да нема суштинских разлика међу припадницима различитих нација: релативна већина оних који се изјашњавају као Срби (45,6%) слажу се са том тврдњом (20,3% потпуно и 25,3% углавном, док се 24,1% не слаже), Мађари се релативно већински слажу (47,7% док се 28,9% не слаже), док су Хрвати потпуно подељени – по 39% их се слаже и не слаже са том тврдњом. Бошњаци се, пак, натпросечно слажу с том тврдњом 70,4% наспрам 14,8% њих који се не слажу.

У погледу односа према тврдњи *да имигранџи повећавају стању криминала у Србији* још је распрострањеније потпуно неутемељено, стереотипно становиште: нешто више од половине испитаника (51,1%) се слаже са том тврдњом док се једна петина не слаже са том тврдњом. Чак 70,4% Бошњака се слаже с том тврдњом (11,1% потпуно и 59,3% углавном наспрам 14,8% оних

Графикон 10. – Имигранти повећавају стопу криминала у Србији

Графикон 11. – Имигранти су добри за српску економију

који се не слажу), 64,6% Мађара (21,5% потпуно и 43,1% углавном, наспрам 13,8% оних који се не слажу), 51,1% Срба (22,1% потпуно и 29% углавном, наспрам 13,8% оних који се не слажу), док се Хрвати релативно већински слажу с овом тврдњом (47,4% наспрам 31,6% њих који се не слажу).

О имигрантима се у земљама развијеног Запада разговара и са развојног и економског становишта, док се у Србији, изузимајући уже научне и стручне скупове, то питање углавном своди на хуманитарни аспект или на безбедносно питање у контексту могућег увоза тероризма и безбедносне нестабилности. Отуда не чуди налаз да се нешто мање од две трећине грађана (62,9%) не слаже са тврдњом да су *имигранти добри за српску економију*, док се само 8,1% слаже. Посматрано према националности, нема значајних одступања у перцепцији изузев код Бошњака: са тврдњом се не слаже чак 79% Хрвата (свега 10% се слаже), 69,2% Мађара (10,8% се слаже) и 64,1% Срба (свега 7,7% се слаже), док се 63% Бошњака изјаснило да не може да процени (22,2% се слаже, а 14,8% не слаже с том тврдњом).

Опште узевши, истраживање показује да имигранти у перцепцији грађана Србије постају део „опасних других“ и поред званичне политике која се представља као благонаклона и хуманитарно оријентисана. Разлог томе је свакако што у провадиним медијима велики простор добијају они који указују на могуће негативне последице њиховог прилива у Србију и нарочито у случају њиховог трајног останка. Све то ствара слику не баш повољних околности за интегративну политику према имигрантима.

ЗАВРШНО РАЗМАТРАЊЕ

Истраживање јавног мњења потврдило је претпоставку да постоји јака корелација између „опасних других“ које политичке елите означе као такве и негативног вредносног односа грађана према њима. Међу тзв. унутрашњим „опасним другима“ грађани Србије у великој мери још увек виде припаднике неких националних мањина, пре свих Албанаца, потом Хрвата, а мањим делом Бошњака и других националних мањина, што је у директној корелацији са порукама које политичке елите шаљу, као и са унутрашњом и спољном политиком коју воде.

Емпиријска истраживања показују да још од 90-тих година XX века постоји континуитет присуства унутрашњих и спољних „опасних других“ у јавном дискурсу Србије. У политичком дискурсу владајуће већине као „опасни други“ третирају се и они који су спремни да критикују власт, те се може рећи да је антиплурализам битна одлика политичког живота у Србији данас, одлика која не погодује политици интеркултуралности. Напротив, може се рећи да то све утиче на јачање јавно уобличеног обрасца нетолеранције и разумевања политике као сукоба, а не као јавне делатности која применом компромиса управља друштвеним различитостима. Мешовити мигрантски талас 2015–2016. године донео је са собом и нове спољне „опасне друге“ – имигранте. Истраживање показује да су они високо котирани на листи оних који „утрожавају“ Србију и поред уравнотежене реторике званичника и медија у Србији усмерене, првенствено на хуманитарни аспект проблема. На формирање негативних ставова грађана према имигрантима утиче, свакако, емитовање директних или посредних контрадикторних порука о опасности увоза тероризма са њиховим проласком или трајним доласком у Србију.

Укупно узевши, на основу овог истраживања може се закључити да у сегменту односа према „опасним другима“ постоји знатан потенцијал за развој ксенофобичног популизма који није погодан за успостављање и неговање интеркултуралности. Начелно и вербално опредељење за мултикултурализам није претворено у одговарајуће јавне политике – подстицана је тежња политичких представника националних мањина за јачање различитости без одговарајућих инклузивних мера.

Интегративни инклузивни модел, уместо искључујућег приступа у домену вођења јавних политика и изградње политичке заједнице намеће се као *win-win* (ситуација у којој сви добијају), начин изласка из зачараног круга грађанско-националних (националистичких) противуречности и контроверзи. Изградња демократске политичке културе и широког базичног консензуса о једној таквој потреби основа су за дефинисање инклузивних јавних политика које уважавају посебности и јачају јединство политичке заједнице.

Перспективе интегративног мултикултурализма (интеркултурализма) зависиће у доброј мери од прихватања и промовисања интеркултурног дијалога, пре свега од демократског управљања културном разноликошћу, управљања које почива на људским правима и основним слободама и промовише вредновање разноликости као елемента политичке културе и настоји да делује у складу са максимом „од једнаке прилике за све, до једнаког уживања у правима“. Неопходно је стварати простор за интеркултурни дијалог, усвајати и преносити интеркултурне вредности и знања уз помоћ којих ће грађани све више и квалитетније учествовати у друштвеном и политичком животу. С таквим приступом, начелна опредељења за мултикултурализам, а потом и институције и нормативни оквир који подржавају такво опредељење, могу добити пуни смисао.

ЛИТЕРАТУРА

- Јавно мњење Србије (2017), *Истраживање јавног мњења Србије*, Центар за политиколошка истраживања и јавно мњење Института друштвених наука, Београд.
- Kymlicka, Will (2003), *Multikulturalno građanstvo*, Naklada Jasenski i Turk, Zagreb.
- Лутовац, Зоран (2015), *Српски идентитет у Црној Гори*, Институт друштвених наука, Београд.
- Лутовац, Зоран (2017), *Популизам и демократија у Србији*, у: Популизам, ур. Зоран Лутовац, Институт друштвених наука, Београд 2017, стр. 49–66.
- Лутовац, Зоран, Башић, Горан (2017), *Људска права и ојасни дрући у перцепцији грађана* у: Грађани Србије и популизам – Јавно мњење Србије 2017, ур. Зоран Лутовац, Центар за политиколошка истраживања и јавно мњење Института друштвених наука, Београд, стр. 41–66.
- Лутовац, Зоран, Марковић, Ксенија (2017), *Ојасни (нежељени) дрући и популизам у Србији* у: Популизам, ур. Зоран Лутовац, Институт друштвених наука, Београд, стр. 87–102.
- Smit Antoni D. (1998), *Nacionalni identitet*, Biblioteka XX vek, Beograd.

Zoran Lutovac

PERSPECTIVE OF INTERCULTURALISM IN THE CONTEXT
OF SERBIAN CITIZENS PERCEPTIONS ON ETHNIC MINORITIES,
IMMIGRANTS AND NEIGHBORS

S u m m a r y

The public opinion poll of the Center for Political Studies and Public Opinion of the Institute of Social Sciences has confirmed the assumption that there is a strong causal link between the relationship of political elites against national minorities, immigrants and neighbors and value perception of citizens toward them. To a great extent, since the 1990-ies citizens of Serbia see some members of ethnic minorities as the so-called “out groups”, which is in direct correlation with messages sent by the political elite, as well as their domestic and foreign policy. Overall, on the basis of this study we can conclude that in the field of relationship to the “out groups” there is a potential warning for the development of xenophobic populism. Whether this potential will be translated into reality largely depends on the creator of political life, above all the political parties that dominately shape public opinion.

Keywords: perception of citizens, public opinion research, “out groups”, multiculturalism, interculturalism